



Олена Василівна Ващук,
аспірантка кафедри педагогіки
Житомирського державного університету
ім. Івана Франка,
м. Житомир, Україна

УДК 373.5:159.928.22

ВОЛОДІННЯ МЕТОДИКОЮ РОЗВИТКУ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ АКАДЕМІЧНО ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ОДНА ЗІ СКЛАДОВИХ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ УЧНЯМИ

Матеріал, изложенный в статье, обусловлен необходимостью формирования готовности учителей к работе с академически одарёнными детьми, в частности, наличием знаний, умений организовать научно-исследовательские работы академически одарённых старшеклассников. Участие академически одарённых учеников в исследовательской работе способствует развитию креативности и, как следствие, успешной самореализации личности.

Ключевые слова: одарённость, академическая одарённость, готовность, способности, исследовательская работа.

The topicality of the article is conditioned by the necessity of forming of preparedness of teachers for work with academically gifted pupils, especially with senior pupils who possess knowledge and skills, necessary for the research work. Participation of academically gifted pupils in the research work contributes to the development of their creativity and as a result to a successful self-fulfillment.

Key words: giftedness, academic giftedness, preparedness, skills, research work.

Проблема обдарованості є однією з центральних у сучасній педагогіці та психології. Розвиток обдарованості і творчих здібностей особистості виступають необхідною умовою перетворення, оновлення і гармонійного розвитку держави. М. Євтух наголошує, що «обдаровані діти володіють усім тим, що необхідне для досягнення життєвого успіху. Водночас, якщо їх залишити самих на себе, вони не розвивають до максимального рівня успадкований потенціал» [1].

Н. Лейтес вказував, що «для кожної людини можливо знайти таку галузь діяльності, такий режим роботи чи такі її способи, при яких зможуть проявитися позитивні сторони її індивідуальності. Це означає, що не буває нездібних людей» [2].

Ми підтримуємо думку, що кожна особистість від народження має задатки, які в процесі розвитку трансформуються у здібності і є передумовою прояву обдарованості. Тобто, кожна дитина, без винятку, є обдарованою, головне, вірно визначити домінуючу сферу прояву її здібностей і створити відповідні умови для їх розвитку.

На сьогодні можна виділити чотири сучасні моделі обдарованості, що домінують у наукових джерелах за кордоном: 1) *модель трьох кіл обдарованості Рензулі* (The Renzull's Three-Ring Definition Model of Giftedness); 2) *диференційна модель обдарованості та та-*

ланту Гажне (The Gagne's Diffentiated Model of Gifted and Talant Model (DMGT)); 3) *модель синтезу досвіду, інтелекту та креативності Стернберга* (The Sternberg's Wisdom, Intelligence, Creativity, Synthesized-Model); 4) *теорія розвитку Фелдмана* (Feldman's Developmentalist Position).

Модель множинного інтелекту Говарда Гарднера (Howard Gardner's Theory of Murtiple Intelligence – MI) також є значною, але не відноситься до експліцитних моделей обдарованості. Дж. Фельдхьюсен розробив чотирьохкомпонентну модель, подібну до моделі Рензулі. До трьох компонентів моделі збагаченого шкільного навчання (здібності вище за середні, вникнення в проблему, креативність) він додав позитивну Я-концепцію, а мотивацію розглядав, як мотивацію досягнення [3].

Серед західних концепцій обдарованості найбільш визнаною є концепція, розроблена американським вченим Джозефом Рензулі, згідно з якою обдарованість визначає структуру, що містить три основні компоненти: пізнавальна мотивація; достатньо високий рівень інтелектуального розвитку; здатність до творчості (креативність) [4].

Ми опираємося на модель обдарованості, розроблену О. Антоною, яка охоплює такі компоненти [5]:



1) ядро обдарованості:

– здібності (загальні або спеціальні), розвинені на рівні, вищому за середній – як, сукупність індивідуально-психологічних особливостей, що є умовою успішного, високоякісного виконання людиною певної діяльності і зумовлюють різницю у динаміці оволодіння необхідними для неї знаннями, вміннями, навичками;

– креативність – як, здатність до творчого пошуку, нестандартного розв'язування задач, що характеризується рядом параметрів (дивергентне мислення, вміння бачити проблему, здатність генерувати нові, оригінальні ідеї тощо);

– спрямованість особистості до певного виду діяльності;

2) чинники, що впливають на рівень прояву, реалізації обдарованості: спадкові дані, середовище (освітній простір), виховні впливи, досвід виконуваної діяльності, наявність системи цінностей, випадковість.

На цей час в зарубіжній та вітчизняній науці, домінує думка про існування різних видів обдарованості, що вирізняються певною специфікою прояву та алгоритмами розвитку. Зокрема, виокремлюють: психомоторну, інтелектуальну, академічну, творчу, соціальну та духовну обдарованість [6].

Недостатньо вивченою залишається проблема діагностики та розвитку академічної обдарованості. Питання академічної обдарованості частково порушували Д. Богдаєвська, О. Буров, Л. Данилевич, В. Дружинін, Н. Лейтес, В. Онацький, В. Рафікова, В. Юркевич та інші.

Ми розуміємо академічну обдарованість, як інтегральну характеристику особистості, що ґрунтується на поліфункціональній системі психологічних та психофізіологічних властивостей індивіда, і реалізується через успішну діяльність, яка проявляється в неординарних досягненнях у навчанні, швидкості та легкості засвоєння великих обсягів знань, високих показниках успішності з усіх предметів або з окремих навчальних дисциплін.

Академічно обдаровані учні – це учні, в яких домінує особистісно-мотиваційний компонент (внутрішні та зовнішні мотиви, пізнавальна активність, прагнення до забезпечення прогнозованого майбутнього) та когнітивно-пізнавальний (пам'ять, ерудиція, концентрація уваги, високий темп навчання, прагнення інтегрувати знання, шукати відповідності, здобувати нові результати.); вони володіють міцними, іноді енциклопедичними знаннями.

Спираючись на модель обдарованості О. Антонової і власні дослідження, ми вважаємо, що академічно обдаровані учні вирізняються високим рівнем розвитку мотивації, але недостатньо розвинутою креативністю, оскільки вони у діяльності керуються готовими алгоритмами розв'язання проблем, чітко дотримуються інструкцій та вказівок вчителя. Тому, основною потребою у розвитку академічної обдарованості ми вважаємо необхідність формувати у цієї категорії учнів навички ведення дослідницької діяль-

ності, що сприятиме розвитку їх дослідницьких та креативних здібностей і допоможе трансформувати міцні знання у певний практичний результат.

Готовність вчителів природничих дисциплін до розвитку академічної обдарованості старшокласників є однією з найважливіших умов успішної самореалізації талановитої молоді.

Сьогодні готовність розглядають, як інтегративну якість особистості вчителя. У вітчизняній педагогіці проблематика готовності вчителя до виконання професійних обов'язків найбільш активно починає досліджуватися у другій половині ХХ століття (праці Г. Костюка, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна, А. Щербакіна).

У науково-педагогічній літературі наявне широке коло досліджень, спрямованих на розкриття теоретичних засад підготовки педагогічних працівників. Загальні питання підготовки педагогічних кадрів порушували О. Антонової, І. Бех, Н. Бухлова, К. Волинець, І. Гавриш, В. Ганська, С. Гвозд'їй, О. Григорович, Т. Гуцан, С. Гончаренко, В. Демченко, О. Дон, О. Дубасенюк, Г. Жара, І. Зязюн, В. Зарицька, Т. Зорочкіна, О. Іванців, С. Карплюк, Ю. Клименюк, Н. Кузьмін, К. Ліневич, О. Мариновська, Л. Мокридіна, О. Негривою, Н. Ничкало, О. Пехота, О. Падалка, А. Петровський, В. Сухомлинський, Г. Романова, С. Сисоева, Г. Тарасова, Л. Хомич; в системі післядипломної освіти – Н. Бухлова, В. Демченко, В. Зорочкіна, О. Мариновська, Л. Мокридіна, Т. Сорочан, Г. Тарасова, А. Яковина та інші.

Готовність, як потенційний стан особистості професійно підготовленого спеціаліста досліджується, як теоретична проблема і практично орієнтований підхід [7].

Згідно з визначенням С. Ожегова «готовність – це стан, при якому все зроблено, все підготовлено для чого-небудь» [8].

О. Антонова та Ю. Клименюк [9] виділяють: педагогічний, теоретичний, особистісний, функціонально-психологічний підходи у розумінні феномену готовності.

На засадах системного підходу, І. Гавриш розглядає готовність, як інтегративну характеристику особистості. Її будова вважається тотожною структурі відповідної функціональної психологічної системи, що містять такі компоненти: інформаційний (інформаційна основа діяльності), операційний (блок прийняття рішення і підсистема професійно-важливих якостей особистості) та мотиваційний (мотиви, цілі діяльності) [10].

С. Ратовська вважає, що готовність є цілісним стійким утворенням і має ряд специфічних якостей: ґрунтується на досвіді, легко актуалізується, потребує постійного нового формування, у зв'язку з непередбаченою педагогічною ситуацією, є динамічною, піддається розвитку і може досягати більш високих рівнів [11].

Н. Щерба готовність вчителя до професійної діяльності визначає, як цілісне внутрішнє особистісне



утворення, центром якого є освоєні цінності вчительської професії, що ґрунтується на засвоєних, професійно значущих знаннях, уміннях, навичках, способах діяльності, набутому досвіді та особистісних якостях, забезпечує йому здатність успішно адаптуватися до виконання професійно-педагогічних функцій та є передумовою подальшого фахового розвитку [12].

Узагальнюючи вітчизняні та зарубіжні дослідження, у галузі формування готовності вчителів до роботи з обдарованими учнями та досвід роботи вчителів природничих дисциплін, нами розроблено структуру готовності вчителя природничих дисциплін до розвитку академічної обдарованості старшокласників, на засадах інтегративного підходу.

Згідно з запропонованою моделлю, нами виділено такі компоненти готовності вчителя до розвитку академічної обдарованості старшокласників: аксіологічний, мотиваційний, особистісний, когнітивний, процесуально-діяльнісний, рефлексивний, креативний. Одним з провідних векторів, у запропонованій структурі готовності вчителя до роботи з академічно обдарованими учнями, є організація роботи з розвитку дослідницьких здібностей.

Сутність та структуру дослідницьких здібностей досліджували: О. Антонова, В. Андрєєва, С. Балашова, Н. Волкова, А. Деметроу, В. Дружиніна, Г. Колінець, Л. Кареліна, Н. Недодатко, А. Поддякова, Н. Поліхун, С. Ракова, О. Савенков.

О. Савенков дослідницьку діяльність характеризує, як особливий вид інтелектуально-творчої діяльності, що породжується в результаті функціонування механізмів пошукової активності, і побудований на основі дослідницької поведінки, пошукової активності, аналізі одержаних результатів, їх оцінку та прогнозування своїх подальших дій.

Навчально-дослідницька діяльність учня – суб'єктивне відкриття нових знань, на основі індивідуальної актуалізації попередньо засвоєних знань та вмінь, введення їх до особистісно-пізнавального простору.

Згідно з запропонованою нами моделлю когнітивний компонент готовності вчителя до розвитку академічної обдарованості передбачає наявність знань інтегративного характеру, що містять: знання форм організації навчальної діяльності обдарованих учнів, зокрема, науково-методичних засад педагогічної підтримки обдарованих учнів, основних вимог до організації дослідницької роботи академічно обдарованих старшокласників.

Особистісний компонент містить комунікативні, інтелектуальні якості, характеру, психофізіологічну компетентність, готовність до саморозвитку. Важливою складовою особистості вчителя є особистісна зорієнтованість на саморозвиток, самовдосконалення, самоактуалізацію у виконанні професійно-педагогічній діяльності, здатність до організації та ведення науково-дослідної роботи.

Серед переліку фахових знань, що входять до складу когнітивної складової готовності вчителя природничих дисциплін, до роботи з обдарованими учня-

ми обов'язковими є знання правил техніки безпеки при організації та проведенні експериментальних, лабораторних та практичних робіт, техніки виконання експерименту, знання програмного забезпечення ПК, достатні для підготовки та рецензування учнівської науково-дослідницької роботи, підготовки презентації та публікації з проблеми дослідження.

Науково-дослідницькі знання вчителя природничих дисциплін передбачають знання алгоритмів організації та проведення, супроводу науково-дослідної роботи, із залученням академічно обдарованих учнів. Серед найважливіших методичних знань, у складі когнітивного компоненту готовності вчителя, ми виокремлюємо знання методики організації науково-дослідної, експериментальної роботи з академічно обдарованими учнями (постановки проблеми, формування понятійного апарату, висування гіпотез, проведення експериментів, оформлення науково-дослідницьких робіт та проектів, методика підготовки до конкурсів, олімпіад, ведення портфоліо).

Процесуально-діяльнісний компонент готовності вчителя природничих дисциплін до розвитку академічної обдарованості старшокласників, інтегрує гностичні, проектувальні, конструктивні, організаторські та комунікативні вміння.

Проектувальні вміння вчителя передчають вміння спланувати НДР академічно обдарованих учнів та створити необхідні умови супроводу учнів на всіх етапах її ведення.

Конструктивні вміння полягають у сприянні розвитку мотивації навчання, спрямованої на розв'язання певних проблем, наполегливість у досягненні мети, навчити учнів інтегрувати знання з суміжних дисциплін, структурувати матеріал, виділяти спільне у змісті та методах пізнання.

Організаторські вміння передбачають здатність організувати науково-дослідну роботу обдарованих учнів, вміння сформувати внутрішню мотивацію для проведення тривалої, напруженої дослідницької роботи.

Виокремлюють такі рівні мотивації дослідницько-пошукової діяльності учнів: споглядальний (учнів приваблюють лише яскраві факти і ефектні досліди); споглядально-діяльний (учні цікавляться розв'язанням нескладних дослідницьких завдань, поясненням спостережуваних явищ і фактів, встановленням причинно-наслідкових зв'язків між ними); діяльний (характеризується однаковим ступенем інтересу, бажання і прагнення учнів до дослідницької і репродуктивної діяльності); діялісно-дослідницький (перевага у школярів інтересу, бажання і прагнення до дослідницької діяльності); дослідницький (інтерес до дослідницької діяльності є визначальним).

Комунікативні вміння полягають у вмінні організувати доцільні стосунки з учнями та їх батьками, керувати власними емоціями та поведінкою, стимулювати в учнів зацікавленість до науково-дослідницької роботи, як одного із засобів розвитку їх обдарованості.



Рефлексивний компонент передбачає здатність здійснювати рефлексію своєї особистісної, виконавчої педагогічної і наукової діяльності, зокрема, аналізувати власну діяльність, оцінювати та коригувати її, осмислювати новий досвід та формувати власну методику роботи, відзначаючи успіхи та невдачі, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; здатність до самопізнання та саморегуляції.

Креативний компонент містить оригінальність та нестандартність у підході до конкретного учня, здатність виробити власну методику роботи з обдарованими, вміння генерувати власні ідеї та проваджувати їх у практику; вміння створювати у навчально-виховному процесі творче середовище; організовувати креативно-діалогове навчання; впроваджувати інноваційні засоби, методики та прийоми навчання, що стимулюють розвиток творчого потенціалу академічно обдарованих учнів.

Дослідницький підхід потребує попередньої підготовки учнів. Вони повинні оволодіти знаннями та набути умінь працювати з об'єктами і приладами, виконувати лабораторні операції, проводити спостереження, робити висновки й узагальнення, висувати гіпотези і складати плани дослідницької перевірки. Роботу з підготовки учнів до дослідницької роботи потрібно проводити систематично, під час уроків і в позаурочний час.

Ми вважаємо, що основними етапами підготовки вчителя до організації навчально-дослідницької діяльності учнів на уроках є:

1. Аналіз змісту навчального матеріалу, його новизни, пізнавальної і практичної значущості.
2. Цілеспрямований вибір запитань для створення проблемних ситуацій.
3. Формування основної проблеми і визначення проблемних ситуацій, спрямованих на її розв'язання.
4. Добір матеріалу, який збуджує пізнавальний інтерес і сприяє створенню позитивної мотивації.
5. Визначення розумових операцій, навчально-дослідницьких умінь, яких набуватимуть учні.
6. Вибір методичних прийомів, планування способів діяльності учнів, розробка структури навчального заняття.
7. Підготовка демонстраційного і лабораторного експерименту, засобів наочності, які сприяють формуванню і осмисленню навчальної гіпотези.
8. Планування етапів роботи, уточнення способів керування дослідженнями учнів, визначення взаємодії вчителя і учнів.
9. Прийняття рішення про доцільність обраної структури уроку [13].

Основними позаурочними формами залучення учнів до дослідницької наукової діяльності є: участь у роботі МАН України, наукових гуртках, товариствах, секціях, клубах, школах юних дослідників; індивідуальна та групова робота над пошуково-дослідницькими проектами; участь у науково-практичних конференціях, семінарах, конкурсах-виставках дослідницьких робіт, самоосвітня діяльність.

Однією з найефективніших форм науково-дослідної діяльності є Мала академія наук (МАН), яка сприяє розвитку дослідницьких здібностей учнів, формуванню навичок ведення наукового дослідження, аналізу отриманих результатів, їх оформлення, розвиває вміння презентувати власні здобутки, формуючи навички конкурентоспроможності, вміння відстоювати власні погляди. У межах МАН старшокласники проходять перші етапи становлення як науковці.

Організація навчання, як дослідження, має особистісно орієнтований характер, оскільки схильність учнів до дослідницької діяльності, значною мірою, індивідуальна і виявляється у своєрідному розвитку пізнавальних інтересів, аналітичних здібностей, змісту і обсягу знань, спостережливості, пам'яті, уваги, гнучкості мислення, багатства уявлень, працьовитості, волі, спроможності до зосередженої і відповідальної праці.

Таким чином, дослідницька діяльність учнів може бути успішно організована, за умови готовності вчителя до організації такої форми роботи з учнями. Діяльність вчителя полягає в організації діяльності учнів, створенні умов для проведення дослідження, керуванні, допомозі, контролі.

Використані літературні джерела

1. Євтух М. Б., Волощук І. С., Супруненко М. І. До питання про когнітивні та соціально-емоційні особливості обдарованих школярів // Проблеми сучасної педагогічної освіти, 2007. – Вип. 14. – Ч. 1. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc_gum/pspo/2007_14_1/index.htm
2. Лейтес Н. С. Способности и одаренность в детские годы [Текст] / Лейтес Натан Семенович – М.: Знание, 1984. – 80 с. – (Новое в жизни, науке, технике). Сер. «Пед. и психология». – № 4
3. Frasier M., Passow A. Toward a new paradigm for identifying talent potential. – Storrs, CT. National Resource Center for Gifted and Talented, 1994.
4. Антонова О. Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу: Монографія. [Текст] / Антонова О. Є. – Житомир: Житомир. держ. ун-т, 2005. – 456 с. Антонова О. Є. Теоретичні і методичні засади навчання педагогічно обдарованих студентів: Монографія. [Текст] / Антонова О. Є. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 427 с. Шпарева Г. Т. Организационно-педагогическая деятельность по развитию одаренности как основы элитарного образования / Под ред П. И. Пидкасистого. – М.: Педагогическое общество России, 2001. – 294 с.
5. О подходах к исследованию структуры профессионально-педагогической деятельности [Текст] / под ред. Н. В. Кузьминой. – Л. : ЛГУ, 1972. – 182 с.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Около 57000 слов [Текст] / Ожегов Сергей Иванович // Под ред. чл.-кор. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз.; 1986. – 197 с.
7. Антонова О. Є., Клименюк Ю. М. Технологія підготовки майбутнього вчителя початкової школи до



розвитку інтелектуальної обдарованості учнів / Антонова О. Є., Клименюк Ю. М //Виявлення та підтримка обдарованості учнів загальноосвітньої школи. – Матеріали науково-практичної конференції 24 – 26 червня 2009 року, Тернопіль, 2009. – с. 18 – 27.

8. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. В. Гавриш. – Луганськ, 2006. – 44с.

9. Ратовська С. В. Готовність майбутнього вчителя початкових класів до організації групової навчальної діяльності учнів [Електронний ресурс] / С. В. Ра-

товська. – Режим доступу //http: // intkonf.org / ratovska-s-v- gotovnist-maybutnogo-vchitelya-pochatkovih-klasiv-do-organizatsiyi-grupovoyi-navchalnoy-diyalnosti-uchniv/

10. Щерба Н. С. Підготовка майбутнього вчителя до формування в учнів іншомовної стратегічної компетентності: автореф.дис.на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук: 13.00.04 [Текст] / Щерба Наталія Сергіївна. – Житомир, 2009. – 23 с.

11. Сотніченко І. І. Організація навчально-пізнавальної діяльності учнів в старшій профільній школі: Навч.-метод.посіб. [Текст] / І. І. Сотніченко – Біла Церква: КОІПОПК, 2009. – 84 с.

